

ISBN: 978-605-80259-8-1

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

Ketebe Yayınları: 209

Tarih

Editör
Sezal Saraç

Kapak
Harun Tan

Düzeltili
Cihan Aldık

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Aralık 2019
İstanbul

ketebe.com

Ketebe Yayınları
Sertifika No. 34989
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Matsis Matbaa Hizmetleri
San. ve Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 40421
Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.
No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /
İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A. Ş.'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası

Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?

ALİ FETHİ OKYAR

KETEBE

Ali Fethi Okyar

1880'de Rumeli'de Pirlepe'de doğdu. 1904'de Harp Akademisi'ni bitirdi. Selanik'teki 3. Ordu'da görev yaparken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Meşrutiyet'in ilanından sonra Paris askeri ataşeliğine atandı (1908). Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katıldı. 1911'deki Meclis-i Mebusan ara seçimlerinde Manastır milletvekilliğine seçildi. 1913'te Sofya Büyükelçiliği'ne atandı. 1917'de İstanbul milletvekili olarak yeniden Meclis-i Mebusan'a girdi. Dahiliye nazırı oldu (1918). 1919'da öteki İttihat ve Terakki yöneticileriyle Malta'ya sürgüne gönderildi. 1921'de serbest bırakılınca Ankara'ya giderek TBMM'ye katıldı. İçişleri Bakanlığı ve iki kez başbakanlık yaptı. Paris Büyükelçisi oldu; 1930 yılına kadar bu görevde kaldı. 1930'da kuruluşuna öncülük ettiği Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın başkanlığını üstlendi. Serbest Fırka, 1930'da yapılan yerel seçimlerde büyük bir başarı kazandı ancak 17 Kasım 1930'da kendini feshetmek zorunda kaldı. 1934'te Londra Büyükelçiliği'ne atandı. Daha sonra yeniden milletvekili seçildi (1939-1942). Mayıs 1939'dan Mart 1941'e kadar Adalet Bakanlığı yaptı. 7 Mayıs 1943'de İstanbul'da öldü.

İçindekiler

Önsöz.....	7
I	
Serbest Fırka fikri nasıl ortaya çıktı?.....	11
II	
Temeller atılıyor.....	25
III	
İktidar olmak istiyoruz	36
IV	
Gazi latife (şaka) mi yapıyordu?	59
V	
Halkın belini büken vergileri hafifleteceğiz	64
VI	
Serbest Fırka kuruluyor.....	74
VII	
Serbest Fırka nasıl kapandı?.....	83

Önsöz

1930 Ağustos'u Türkiye Cumhuriyeti ufuklarında bir fecr-i kâzip (yalancı şafak) gibi doğuyordu.

Beş yıllık Tek Parti yönetimi peş peşe gelen üst yapı devrimleriyle övünürken, inkıpların baş döndürücü hızının ve siyasi manada tercih hakkı bırakılmayışının sıkıntıları haricinde başarısız ve yanlış ekonomi politikaları yüzünden halk zor günler yaşıyor, hatta açlık tehlikesine uğrayanların haberleri basında zor da olsa yer bulabiliyordu. Zaten savaş yıllarında “tekâlif-i milliye” kanunuyla halkın elindeki mal varlığına cebren el konulmuş, buğdayından öküzüne yüzde 40'ı Milli Mücadele'ye kanun zoruyla hibe ettirilmişti. Buna önce kaldırılan aşarın yerine konulan yeni ağır vergilerin yükü eklendiğinde üretici ve köylünün sırtındaki kambur iyiden iyiyeye büyümüştü.

Fethi Okyar (1880-1943) elinizdeki hatıralarında memleketin içinde bulunduğu bu vahim durumu Gazi Mustafa Kemal'e şöyle aktardığını yazar:

Hariçten malî ve iktisadî vaziyetimiz pek fena görülüyor. Vergiler artırılmıştır, girişimciler ancak geçimini sağlamak ve vergisini verebilmek için çalışmaktadır. Kimsede sermaye kalmamıştır. Parasızlık, fakr u zaruret yüz göstermiştir.

Bunun üzerine Gazi Paşa'nın teklifiyle bir muhalefet partisi kurmakla görevlendirilen Paris Büyükelçisi Fethi Bey, tarafsızlık noktasında epey bir tereddüt yaşamıştır. Kendisine parti kurdu-ran Gazi'ye parti kurarsa tarafsız kalıp kalamayacağından emin olmak istediğini söyler. O da tarafsız kalacağını beyan eder, hat-ta birazdan okuyacağınız gibi bu hususta garanti bile verir.

Ali Fethi Bey emin olamaz, ısrar eder; Gazi yalnız tarafsız kalmayacak, aynı zamanda iki partiye de eşit muamele ve yardımda bulunacaktır. Gazi bu teklifi de kabul eder, hatta kuruluş için gerekli parayı bizzat verir Fethi Bey'e. Ardından 40-50 milletvekiliyle işe başlamasının iyi olacağını, hatta kız kardeşi Makbule Hanım'ı ve en yakın arkadaşlarından Nuri (Conker) Bey'i de partisine kurucu üye yapacağını vaat eder ve yapar da.

Lakin işler pratikte farklı gelişir.

40-50 milletvekiliyle yönetilebilir bir muhalefet olarak tasar-lanan Fethi Bey ve arkadaşlarının kurduğu Serbest Cumhuri-yet Fırkası beklenmedik bir başarılı performans gösterince, hele ki İzmir mitingine 50 bin kişi katılıp halkın Fethi Bey'in önüne çıkarak "Kurtar bizi bunların elinden" feryadı bastığı öğrenilince işin rengi aniden değişir.

Yapılacak mahalli ara seçimlerde Serbest Fırka'nın hatırı sa-yılır bir miktarda oy alacağı belli olunca baskılar, işkenceler, hatta halkın oy kullanma hakkına müdahaleler birbirini takip eder. Tekkelerin önlerinin süpürülmeye başlandığına, feslerin kalıplandığına vs. ilişkin malum irtica silahlarının kılıfından çıktığına dair söylentilere tanık olunur.

Bir de 1930 seçimlerinde Serbest Fırka'nın ciddi miktarda oy alması ve bazı belediye başkanlıklarını iktidar partisinin ve devletin baskısına rağmen kazanması CHP'de alarm zillerini çaldıracak ve sonuçta bu 'tehlikeli' kapatılması için düğmeye basılacaktır.

Nihayet partiyi kurmak için en yakın arkadaşını “ıstıraplı bir işe” sürükleyen Gazi M. Kemal, başında bulunduğu CHP’yi korumak için devreye girecek ve başta Fethi Bey’e verdiği taraf-sızlık sözünün tersini yaparak Serbest Fırka’yı kapattıracaktır.

Böylece Ağustos ayında hükümetin icraatından şikâyet rapo-ruyla süreci başlatan Fethi Bey, 17 Kasım 1930 günü fesih kararıyla bu (liberal) düşe kendisi son verecektir.

İşte üç aylık demokrasi tecrübesinin iç yüzünü -nedense son derece mühim olan ara yerel seçimlerde yaşananlara girmek-ten kaçınarak- anlatan elinizdeki hatıratın tarihî zemini budur.

Fethi Bey’in hatıralarında geçen Gazi’nin bir sözü her şeyi anlatmaya yetiyor zaten:

“Gerçekte bugünkü yönetim şeklimiz lafzen Cumhuriyetse de, Cumhuriyet’ten ziyade ‘dictature’e (diktatörlüğe) ben-zemektedir.”

İlk baskısı 1987 senesinde İstanbul’da yayınlanan Ali Fethi Bey’in hatıralarını bu neşri esas alarak ve hiçbir ekleme ve çıkarma yapmadan siz değerli okuyucularımıza olduğu gibi takdim ediyoruz. Son derece sade bir dille yazılmış bulunan hatıratta bazı anlaşılmayan kelimeler hemen yanında parantez içinde tarafımızdan açıklanmış, böylece metnin genç nesiller için daha anlaşılır hale getirilmesine ve bu kritik dönemin zi-hinlerinde berrak bir şekilde anlaşılmasına çalışılmıştır.

Derin Tarih Arşivi’nde bulunan Fethi Okyar’a ait orijinal bel-ge ve yazışmalardan oluşan dosyayı da en kısa zamanda ilgi-nize sunmak istiyoruz.

Tek Parti döneminin bu tek “demokratik teneffüsü”nü bizzat hadisenin baş aktörlerinden birinin kaleminden okumak bah-tiyarlıktır.

Yakın tarihin sırları bu tür hatıratlarla aydınlanacaktır.

Mustafa Armağan